

TÉZISEK

Zsubrits Attila:

A kapcsolat, mint esély.

*A gyermekvédelmi intézményekben élő serdülőkorú fiatalok
kötődésrendszerén belül a nevelőkkel kialakult kapcsolat összetevői*

című doktori (Ph.D) disszertációjához.

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológia
Intézet, Pszichológia Doktori Iskola Alkalmazott Pszichológia
Program.

Pécs, 2011

„Ahhoz, hogy érzelmileg egészségesek legyünk, szükségünk van arra az érzésre, hogy tartozunk valakihez, és hogy ezek a személyek akarják is, hogy hozzájuk tartozunk...”

Bruno Bettelheim

A társas kapcsolatok fejlődése egyfelől örökletes alapokon nyugvó belső program szerint halad, másfelől a perszonalizációs folyamatokkal elválaszthatatlanul összefonódó szocializációs szinterek változásával befolyásolt. De az eltérő individuális alkalmazkodás hatása ugyancsak jelentős. Legmeghatározóbb élményeinket a családban éljük át, ugyanakkor a nevelési-oktatási intézmények személyiségfejlődési szerepe szintén egyértelmű.

A család biztosítja a legfontosabb érzelmi élményeket, amelyeket a szignifikáns személyekkel kialakult kapcsolatokban éljük át. A korai tapasztalatok képezik a személyiségünk alapjait. Bár a fontos személyek teljes szociálisrendszere hatást fejt ki, mégis az édesanya és a gyermeke között létrejött kapcsolat tekinthető az elsődlegesen interiorizálódó élmények leglényegesebb forrásának.

A kapcsolatok sajátos szerveződését figyelhetjük meg a gyermekvédelmi szakellátásba került gyerekek életében, akik a gyermekvédelmi beavatkozások következtében különböző mértékben elszakadnak az édesanyjuktól, a vér szerinti családtagjaiktól. A családot helyettesíteni szándékozó gyermekvédelmi szocializációs feltételrendszer egészen speciális környezetet biztosít számukra, amelyben a gyermekotthonon belüli társas világuk, valamint a nevelőkkel kialakult kapcsolatok jelentősen befolyásolják megváltozott életüket.

A disszertációban a gyermekvédelmi otthont nyújtó intézményekben nevelkedő fiatalok szociális kapcsolatrendszerének és a nevelőkkel létrejött kiegészítő jellegű kapcsolatnak a vizsgálatára került sor. A kapcsolatokban megállapított komponensek egyfelől az érintett pubertás fiatalok kötődésrendszerének alakulásában, valamint a nevelőjükhöz fűződő kötődésében játszanak szerepet. Ennek a jelenségkörnek az értelmezésében gyermekvédelmi pedagógiai pszichológiai megközelítés mentén haladtam, és az alábbi elméleteket használtam fel, mivel úgy gondolom, hogy a részletezett ismeretek mind hozzájárulnak a kérdéskör alaposabb elemzéséhez.

A korai fejlődéskutatási eredmények érvelnek az intrauterin kötődés jelensége mellett (*Hidas-Raffai-Vollner, 2002; Raffai, 2000*). A méhen belül fejlődő magzatot érő komplex hatások rendszerében, főként a kívülről is érzékelhető magzatmozgások megjelenésének kezdetétől történő viszonyulások idézhetik elő a szorosabb érzelmi kapcsolatot a várandós anya és babája között (*Hidas-Raffai-Vollner, 2002; Stocker-Hargitai, 2007*). Ebben a folyamatban az anya játszik kulcsfontosságú szerepet, és az ő élményei vezetnek el a kötődéshez. Az anya viszonyulása már ebben a nagyon korai időszakban meghatározó jelentőségű, és lényeges pszichikus változásokat is átél (*C. Molnár, 1996; Stern, 2006*).

A várandós anyákkal felvett kötődési interjú (AAI) eredményei továbbá azt is jelzik, hogy a biztonságosan kötődő szülőknek nagyobb valószínűséggel fog biztonságosan kötődő gyereke születni (*Fonagy-Steele-Steele, 1991*). Ennek hátterében az érzelmek értelmezésének képessége fedezhető fel (*Dennett; Fonagy-Target, 2005*).

Bowlby különböző forrásokat felhasználó kötődéelméletéből ugyancsak egyenesen következik a megfelelő szülői, gondozói magatartás fontosságának kihangsúlyozása, amelynek legfőbb feladata az újszülött érzelmi, biztonság iránti igényének kielégítése (*Bowlby, 1969/1982, 1973, 1980*).

A korai életszakaszban a kölcsönös viszonyulások révén a személy érzelmi rendszerének részeként interiorizálódnak, reprezentálódnak a kötődési élmények. Bowlby szerint ez a belső munkamodell meghatározza társulási jövőnket. A csecsemőkorban és a kisgyermekkorban is kiemelhető az elsődleges gondozó szenzitív, rendelkezésre álló, elérhető, biztonságot adó szerepe (*Ainsworth, Bowlby*). Valamint kihangsúlyozható a felnőtt által biztosított „illeszkedő”, a kisgyermekhez igazodó „elég jó” perszonális kontextus is (*Winnicott, 2004*).

Mary Ainsworth kezdeményezésére kísérleti helyzetben (Idegen Helyzet Teszt) tanulmányozták a csecsemők kötődési biztonságának mértékét és a kötődési mintázatokat, amit további vizsgálatok is követtek. Az eredmények szerint egyrészt a koherens és nem koherens kötődési viselkedési stratégiák alakulásában további tényezők is megállapíthatók, másrészt a kötődési stílusok újabb és újabb szociális fejlődési jellemzőkkel, személyiség-

összetevőkkel, viselkedésekkel, pszichopatológiai kórképek tüneteivel vethetők össze. Ugyanakkor felsorolásra kerülhetnek a kötődéelmélet további összetevői is (pl. : *Ainsworth et al., 1978; Fonagy-Target, 2005; Gervai, 1997; Main-Solomon, 1986; Molnár-Nagy, 1997; Rutter, 1989*).

Bár a korai kötődési élmény valóban döntő jelentőségűnek bizonyulhat, mégis további kutatások utalnak arra is, hogy a későbbi életkorok perszonális kapcsolatainak alakulásában további komponensek szintén meghatározóak lehetnek (*Crowell-Treboux, 1995; Gervai, 1997; Vajda-Kósa, 2005*).

A kiterjesztett kötődéelméleti értelmezés teret kínál a kisgyermekkorot követő szociális fejlődési periódusok vizsgálatára (*Cicchetti et al., 1990*). A tanulmányok kihangsúlyozzák, hogy a kötődés jelentősége egész gyerekkorban megmarad, de ritkán externalizálódik. A kötődés fontos marad a szülővel és a testvérekkel, majd serdülőkorban és ifjúkorban áttevődik a romantikus kapcsolatokra. (*Furman, 1989*).

A társas kapcsolatok fejlődése mentén sor kerülhet a következő kötődési összetevők elemzésére: a kötődések száma, a kötődések iránya, a kötődések kölcsönössége, a kötődések ereje, valamint a kapcsolatokban szerepet játszó indokok, motívumok vizsgálatára (*Ainsworth, 1985; Nagy, 2000; Zajonc, 2003*).

A kötődésrendszerben a teljes szociális kapcsolatrendszeren belül az egyén számára az érzelmileg legfontosabb emberek helyezkednek el. A fejlődés során az érzelmileg jelentős személyekkel kialakult kapcsolatok hierarchikusrendszert képeznek, amelyben a primér kötődési személy kulcsfontosságú helyet foglal el (*Bretherton-Munholland, 1999*). A kötődések alakulását olyan tényezők befolyásolják, mint a találkozások gyakorisága, az együtt eltöltött idő, a törődés minősége és az érzelmi involválódás mértéke (*Cassady-Shaver, 1999*).

A családon belül az anyát követően az alábbi személyek kerülhetnek az egyén kötődésrendszerébe: az apa, a testvérek és a nagyszülők. A hozzájuk fűződő viszony tartalmát az érzelmi intenzitás, a kapcsolati kölcsönösség, illetve a további szerepet játszó motívumok, valamint egyéb tényezők alapján elemezhetjük. A kapcsolatok alakulásában – a kulturális-nevelési hatásokon túl – az életkor és a nemi hovatartozás szintén determináló erejű. (Adler, 1990; Cole-Cole, 2003; Dunn, 1990; Maccoby-Martin, 1983; Vajda, 1999; Vajda-Kósa, 2005; Zsolnai, 1989)

A nevelési oktatási-intézmények színtereinek változásával egyfelől a nevelőkhöz és a pedagógusokhoz kötődést vizsgálhatjuk meg közelebbről, másfelől a gyerektársakhoz fűződő viszonyt. A bölcsődében elsődlegesen a felnőttekhez kötődés érdemel nagyobb figyelmet, bár a kutatási eredmények arról is beszámolnak, hogy a tartósabb bölcsődei közösségekben már kialakulhatnak kezdetleges kortárskapcsolatok. (Cole-Cole, 2003; Vajda, 1999)

A korai kötődés hatásának vizsgálati eredményei egyértelműen a biztonságosan kötődő óvodások kedvező helyzetéről árulkodnak. Így például a biztonságosan kötődő óvodások szociálisabbak, aktívabbak, kezdeményezőbbek, hatékonyabbak, önállóbbak, jól kooperálnak, kitartóbbak és nagyobb önbizalommal rendelkeznek. (Inántszy-P.-Máth, 2004, Inántszy, 2010; N. Kollár-Szabó, 2004) Az óvodás gyerekek egymás iránti közeledésében olyan okok találhatók meg, mint a másokhoz tartozás érzése, a biztonság átélésének érzése, az önazonossági érzés, az együttesen végzett tevékenység öröme, valamint interakciós és kommunikációs lehetőségek. Az érzelmi viszonyulások szerveződésében a térbeli közelség, a megnyerő fizikai külső, a hasonlóságok, valamint az egyéni képességek, és a kompetencia játszhat szerepet. (Ranschburg, 2003; Vajda, 1999)

Az iskoláskorú gyerekek kötődési mintázatait követő vizsgálatok eredményei szintén a korai kötődés jelentőségét mutatták ki. A biztonságosan kötődők társas viselkedésükben eredményesebbek, kommunikatívabbak, jobb problémamegoldó képességgel rendelkeznek. A társas kapcsolatok mellett a kognitív képességekre, az iskolai teljesítményre kifejtett kedvező hatását is sikerült igazolni (Grossmann-Grossmann, 1991; Jacobsen-Hoffman, 1997; Larose-Bernier-Tarabulsy, 2005)

További kutatási eredmények szerint az általános iskolások általában 4-5 személyhez kötődnek szorosabban, és a fontossági sorrendben a szülőkhöz kötődés után leggyakrabban a kortársakat nevezik meg. A társak közötti kötődési érzések és motívumok a következők: kölcsönös szimpátia, hasonló érdeklődés, közös élmények, szolidaritás, segítségnyújtás, védelmezés, bizalom, barátság, szeretet. Az érett barátságokban a kölcsönösség: a kölcsönös szeretet, a kölcsönös megbecsülés, a kölcsönös elismerés, a kölcsönös segítség, valamint a meghittség, a bizalom és az összetartozás érzése található meg. *(Cole-Cole, 2003; Vajda-Kósa, 2005; Zsolnai, 1987)*

A kötődés részét képezi a fiatalok fejlődő szociális kompetenciájának, amely fejlődésben meghatározhatók a nevelési-oktatási intézmények feladatai is. A szociális kompetencia alakulását befolyásoló tényezők: a személyiség jellemzők, a családi hatások és a nevelési-oktatási intézmények hatásai. A személyiség komponensei közül a következők serkentik a gyermek szociális kompetenciáját: pozitív önértékelés, pozitív attitűd, aktív közreműködés, mások elfogadása, hatékony kommunikációs készségek, problémamegoldó képesség, nyitottság, egyéni és csoportérdekek összeegyeztetésének képessége. A nevelési intézmények szocializációs környezetében pedig az alábbiak járulnak hozzá a szociális viselkedés fejlődéséhez: a pozitív felnőtt-gyermek viszony, a pedagógusok szociális kapcsolatrendszere, a felnőttek saját szociális kompetenciája, biztonságos kötődés az elsődleges gondozóhoz, a közösség magas önértékelése, a megfelelő elvárások, a pozitív modellnyújtás, és a meleg elfogadó környezet. *(Nagy, 2000; Ryché - Salganik, 2001; Zsolnai, 2001)*

A pedagógusokhoz fűződő viszonyban a kölcsönös bizalom, a szocializációs szándék, a proszociális viselkedés, a tiszteletadás és az érzelmi ragaszkodás fedezhető fel. A pedagógiai aszimmetrikus szerephelyzet rigiditását a pedagógus személyisége, beállítódása, nevelési stílusa, és az aktuális szituáció egyéb elemei módosíthatják. Így az életkori eltérések, a korai kötődési élmények, a személyészlelési és elvárési folyamatok hatásai. *(Bettelheim, 1994; Kelemen, 1988; Maccoby-Martin, 1983; Rogers, 1983; Trencsényi, 1988; Vekerdy, 2001; Winnicott, 2004; Zsolnai, 2001).*

A serdülőkor több szintéren zajló változásai között felsorolható érzelmi változások a szociális életre is hatással vannak (*Vikár, 1999*). Ebben a korban jelennek meg a szorosabb barátságok és a párkapcsolatok. Egy kérdőíves vizsgálat eredményeiben azt találjuk, hogy a 12-16 évesek 5-6 személyhez kötődnek szorosabban, az életkor emelkedésével a kapcsolatok intenzitása csökken, a jellemzőkben nemi különbségek fedezhetők fel (*Zsolnai, 1998*). A barátválasztás leggyakoribb motívumai: a kölcsönös bizalom, rokonszenv, segítőkészség, szolidaritás, hasonló érdeklődés, megegyező ízlésvilág, tartós ismeretség. A kötődési hierarchiában a szülők után a kortársak következnek (*Zsolnai, 1987*). Ebben az időszakban az érzelmi támaszkeresés, az intimitás szerepe meghatározó jelentőségű (*Erikson, 2002; Vajda, 2002*).

A romantikus kapcsolatok szerveződését a korai kötődési élmények, a társkapcsolati tapasztalatok, és az aktuális észlelési folyamatok egyaránt befolyásolják (*Urbán, 1996*). Vizsgálati eredmények igazolják, hogy a biztonságosan kötődőknek tartósabb kapcsolataik vannak, boldogabb, szeretetteljes, harmonikusabb párkapcsolatban élnek (*Hazan-Shaver, 1987; Bartholomew-Horowitz, 1991*).

A gyermekvédelmi szakellátásba került pubertás fiatalok élethelyzetében további változások is tetten érhetők. A személyiségfejlődési rendellenességek, a korai családi élet kedvezőtlen hatásai, az ugyancsak kedvezőtlenebb szociális tényezők mind-mind jelentős rizikófaktort jelentenek.

A kötődési rendellenességek háttérében olyan komponensek találhatók meg, mint az elhanyagolás, a bántalmazás, a szenzitivitás hiánya, a szülő patológiája, a gyermek temperamentuma, a gyermek személyiségjegyei, a fejlődési elmaradás, valamint a korai depriváció, az adoptálás, és az intézményes nevelés (*Zilberstein, 2006*). A kötődési zavarok jellegzetességei elkülöníthetők a korai és későbbi kötődési stílusok rendszerezéséből adódó kötődési viselkedések következményeitől. Gervai Judit szerint (1997) a kötődési anomália a kisgyermek biztonságérzetének alapvető zavara, amelynek olyan típusai különíthetők el, mint a kötődés teljes hiánya, az indiszkrimináns kötődés, vagy a gondozó és gyermek szerepcseréje.

Ezek a rendellenességek tehát tetten érhetők a gyermekvédelmi intézményekben élő fiatalok társas viszonyulásaiban is. Ugyanakkor a további személyiségfejlődésük támogatása szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy az adott gyermekotthoni szocializációs környezetben milyen feltételrendszer fogadja őket. Lényeges szerepet játszik a teljes kapcsolatrendszeren belül az a kötődésrendszer, amely aktuálisan meghatározza a fiatalok életvitelét. Ebben a hatásrendszerben a gyermekotthoni nevelőkkel kialakult kapcsolatok is kitüntetett figyelmet érdemelnek.

A családot helyettesítő gyermekvédelmi otthont nyújtó ellátás elemzésekor - a fiatalok további személyiségfejlődésének alakulása szempontjából - a következők meghatározása tűnik megkerülhetetlennek.

A nemzetközi szintéren követhető történelmi-gazdasági-kulturális változásokhoz igazodva a 1990-es évek végétől kezdve hazánkban is megteremtődtek azok a feltételek, amelyek előidéztek a napjainkban is működő modern gyermekvédelem intézményrendszerét (*Blumenfeldné-Volentics, 1992; Domszky, 1994; Herczog, 1997; Veczkó, 2002*). A mindig is nagyon problematikus gyermekvédelmi területhez tartozó beavatkozásokkal, tevékenységekkel kapcsolatos kritikai megállapítások ellenére (*Büki, 2009; Vajda-Kósa, 2005*) jól látható a gyermekvédelmi szakma előremutató erősödése is, amelyben a pszichológiai vonatkozások ugyancsak megtalálhatók (*Domszky, 2006; Major-Mészáros, 2007; Veczkó, 2007; Vajda-Kósa, 2005*)

A gyermekotthonok helyettesítő gondozási-nevelési feltételrendszerében (*Szöllősi, 1996*) a családias jellegű, a családot kiegészítő feladatok állapíthatók meg, amelyek részben a családi funkciókhoz kapcsolódnak (*Vajda-Kósa, 2005*), részben pedig további családi funkciókat kiegészítő professzionális tevékenységekhez. Így a gyermekotthonok intézményeiben sor kerülhet az érintett fiatalok teljes körű ellátására (*Domszky, 1999; Major-Mészáros, 2007; Veczkó, 2007*). A helyettesítő családias környezetben egyszerre kell, hogy érvényesüljenek a szakmai szerephez és a személyes viszonyuláshoz kapcsolható szempontok.

A gyermekotthonokban alacsony létszámú csoportokban történik a gondozás-nevelés, amibe több szakember is bekapcsolódik, mindazonáltal a gyermekotthoni nevelőkkel találkoznak a gyerekek rendszeresen, ezáltal az ő helyzetük kitüntetettebb. A nevelőkkel alakuló érzelmi kapcsolatok lényeges hatást fejthetnek ki a fiatalok személyiségének alakulása szempontjából.

Bár a korai kötődési élmény pszichopatológia következtetéseit determináló jövőképet vetítenek előre (*Fonagy-Target*), ugyanakkor tény az is, hogy a későbbi életszakaszok kötődéseinek alakulása újabb hatásokat is feltételez (*Crowell-Treboux, 1995; Gervai, 1997*). Emellett az aktuális kapcsolatokban szerepet játszó sokszereplős hatásrendszer szintén implicálja a kedvező pedagógiai folyamatban rejlő reményeket. Ennek következtében egyáltalán nem mindegy a gyermekotthoni nevelők viszonyulása.

Fontos a kötődési lehetőségek, a kommunikációs helyzetek biztosítása, a nevelő támogató, megértő, segítő magatartása, valamint a gyermekotthoni nevelő személyisége és szakmai ismeretei. Elengedhetetlen a bizalom, a gyerekszeretet, a fiatalok életkori pszichológiai sajátosságainak a figyelembevétele. Mindazonáltal a szakmai kompetenciahatár megtartása is indokolt.

A nevelőkkel kialakult kiegészítő kapcsolat értelmezésekor – a kapcsolati összetevők vizsgálati szempontjait is előrevetítve – többek között a következőket hangsúlyozhatjuk ki:

- A gyermekotthonon kívüli és a gyermekotthonon belüli teljes társas mezőben, a fiatalok aktuális kötődésrendszerében meghatározó jelentőségű a gyermekotthoni nevelők helyzete.
- A gyermekotthoni nevelő és fiatal között szövődő kapcsolat átmenetileg tartó helyzetre vonatkozik. Az intézmény belső életében kezdete és vége is van.
- Ez a viszony jól elkülöníthető a gyerek-vér szerinti szülő, a gyerek-nevelőszülő, a gyerek örökbefogadó szülő, valamint a gyerek-pedagógus kapcsolattól.
- A gyermek több felnőtthez kötődhet a gyermekotthonban, amely kötődéseknek az érzelmi intenzitása, valamint a kapcsolatok további jellemzői eltérést mutathatnak.

- A felnőttek ebben a kiegészítő kapcsolatban sajátos szakmai és személyes viszonyulással vesznek részt.
- A fiatal-nevelő kapcsolat kölcsönös viszonyulásában a személyes, az érzelmi, a kölcsönös kötődési jellemzők szerepe meghatározó.
- Kijelölhetők azok a tevékenységek, feladatok, amelyek az átmeneti kapcsolat alapján megvalósíthatók.

Az empirikus kutatásban a fiatal-gyermekotthoni nevelő kapcsolatának tartalmi összetevőit elemeztem. Szakirodalmi adatok, saját tapasztalataim, illetve egy korábban elvégzett vizsgálatnak az eredményei alapján került sor a két nagyobb kérdéskörhöz tartozó vizsgálatra.

A kérdőívek felvétele 2007-ben és 2011-ben történt Győr-Moson-Sopron megyében, Vas megyében és Veszprém megyében működő gyermekotthonokban és lakásotthonokban. A Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató információira hagyatkozva, a 12 - 19 éves fiatalok véletlenszerű mintavétellel nyert adatait SPSS statisztikai programmal dolgoztam fel. Az önkitöltős kérdőív egyrészt általános adatokra vonatkozó kérdéseket tartalmazott, másrészt a kapcsolati mutatókat, a kötődési jellemzőket részletesebben tanulmányozó nyílt és zárt kérdéseket, illetve Likert-típusú minősítési skálákat.

Az első vizsgálatban azt a feltételezést ellenőriztem, hogy a gyermekotthonban, lakásotthonban élő serdülőkorú fiatalok kötődésrendszerében, milyen mértékű érzelmi szerepet töltenek be a gyermekotthoni nevelők? A második vizsgálatban központi célként részletesen tanulmányoztam a fiatal-nevelő viszony kölcsönösen meghatározó kapcsolati összetevőit. Valamint ezen helyettesítő kapcsolat eltéréseit a fiatalok iskolai pedagógusukhoz fűződő viszonyától.

Az első kutatás eredménye szerint a fiatalok aktuális kötődésrendszere szegényesebb, amelybe jellemzően 3-5 személy tartozott (Mean: 3,64; SD: 1,82). A fiatalok gyermekotthonban eltöltött idejének növekedésével csökkent az érzelmileg hangsúlyos személyek száma. Ugyancsak szignifikáns különbség volt mérhető a lányok és a fiúk kapcsolataik között: a lányok több kötődéssel rendelkeztek.

Az érzelmileg legfontosabb személyek rangsora a következőképpen alakult. A megkérdezett fiatalok leggyakrabban a testvér, az anya, a barát, a gyermekotthoni nevelő, az apa, a rokon és a szerelmi társ személyét nevezték meg a kötődésrendszer valamelyik helyén. A kötődési hierarchia csúcsán jellemzően a vér szerinti anya fordult elő. Az ötfokú Likert-skálán adott átlageredmények szerint a gyermekotthoni nevelőhöz (Mean: 4,5; SD: 0,9), a baráthoz (Mean: 4,47; SD: 0,82), a testvérhez (Mean: 4,28, SD: 1,01) és az édesanyához (Mean: 4,26) kötődnek legerősebben.

Az anyához, az apához fűződő kapcsolati érzések a következők: szeretet, tisztelet, bizalom, hála a gondoskodásért-nevelésért. A testvérhez kötődésben szerepet játszó érzések: a szeretet, a bizalom, a tisztelet, a barátság és az összetartozási érzés.

A gyermekotthoni nevelőt a gyerekek 9%-a sorolta a kötődési hierarchia első helyére, míg valamelyik fontos helyen a fiatalok 34% -a nevezte meg. A megfogalmazott kapcsolati érzések pedig az édesanyához és az édesapához fűződő viszonytal megegyezően itt is a szeretet, a bizalom, a tisztelet, a gondoskodásért-nevelésért kifejezett hála volt. Ezek az eredmények, valamint a kötődés erősségének értéke, az összehasonlításokat is figyelembe véve mutatják a gyermekotthoni nevelők helyzetének meghatározó szerepét a fiatalok aktuális kötődésrendszerében.

A második vizsgálatban ezt a problémakört folytatva arra voltam kíváncsi, hogy a nevelőgyerek relációban, milyen kölcsönösen érvényes összetevők állapíthatók meg. Az elővizsgálattal kimutatott eredmények (Zsubrits, 2011) pontosították a kérdőíves vizsgálatot, és így további kapcsolati mutatók összehasonlító elemzését végezhettem el.

A második kutatás alapján az alábbi eredmények és következtetések fogalmazhatók meg. A fiatalok átlagosan 2-3 nevelőhöz kötődtek szorosabban (Mean: 2,61; SD: 1,46), míg a felnőttek 3-5 fiatalhoz (Mean: 4,17; SD: 2,71). 7 fokú Likert-skálán adott minősítések szerint a fiatalok és a nevelők is egyaránt inkább a fiatal szempontjából gondolták meghatározónak az adott kapcsolatot (fiatalok: Mean: 3,73; SD: 0,68; nevelők: 4,21; SD: 0,63). Ebben az eredményben az alapvető aszimmetrikus felnőtt-gyerek reláció érhető tetten, amely helyzet leírását többek között Ainsworth (1985) is érintett már. Az értékek ugyanakkor utalnak a kialakult viszony informálisabb jellegére is. A kötődések intenzitásában nagyfokú hasonlóság volt fedezhető mind a fiatalok (Mean: 5,08; SD:1,20), mind pedig a nevelők oldaláról (Mean: 4,91; SD: 0,84), és a számukra legfontosabb személlyel erős mértékű kapcsolatban álltak.

A szorosabb kapcsolat alakulásában szerepet játszó ismeretségi és találkozási mutatókban szintén hasonlóságok voltak fedezhetőek fel. Az eredmények alapján jellemzően az érintettek 1-2 éve ismerik egymást, és döntően 2 naponta találkoznak egymással.

A kapcsolati érzések és motívumok összehasonlítási eredménye alapján szintén inkább hasonlóságok jelentek meg. Ezek szerint kölcsönösen egyaránt fontos érzések a szeretet, a bizalom, a barátság, a tisztelet és a rokonszenv. A fiatalok emellett megnevezték a nevelésért kifejezett hála érzését, míg a nevelők a fiatalok élethelyzetével való együttérzést. A kapcsolati motívumok közül a közös beszélgetések, a proszociális viszonyulás, a személyiségtulajdonságok, az együtt eltöltött idő, a nevelési helyzet volt kölcsönösen meghatározó.

A továbbiakban megvizsgáltam a fiatal-gyermekotthoni nevelő és fiatal-iskolai tanár kapcsolat tartalmi összetevőit is. A fiatalok átlagosan 2-3 nevelőhöz és 1-2 pedagógushoz kötődtek szorosabban, amely különbség erősen szignifikáns ($p=0,000$). A kötődések kölcsönösségének átlagértéke itt is azt jelezte, hogy a kialakult kapcsolat inkább a fiataloknak fontosabb (Mean: 3,66; SD: 0,95).

A kötődések erősségében mért eltérések ugyancsak szignifikáns mértékben különböztek ($p=0.000$). A fiatalok átlagosan közepes intenzitással vonzódtak a fontos tanárhoz (a 7 fokú Likert-skála értéke: Mean: 4,24; SD: 1,07), míg a gyermekotthoni nevelőhöz erősebben (a 7 fokú Likert-skála értéke: Mean: 5,20; SD: 1,20).

Eltérés volt tapasztalható a találkozások gyakoriságában, a pedagógusokkal ritkábban találkoztak, ugyanakkor mind a nevelővel, mind pedig a pedagógussal kölcsönösen 1-2 éve ismerték egymást.

További kötődési mutatókban inkább hasonlóságok voltak megállapíthatók csakúgy, mint korábban a fiatal-nevelő relációban. A tanárokkal kialakult kapcsolatban ugyanakkor a szakmai vonatkozású jellemzők hangsúlyosabbak voltak, mint a gyermekotthoni nevelők esetében.

Továbbá megállapítottam azt is, hogy az egyes kapcsolati mutatókban tapasztalható eltérések ellenére, inkább hasonlóságok fedezhetők fel a fiatal-nevelő és a fiatal-pedagógus relációban.

A második kutatás kérdéskörének utolsó részében a kapcsolatban szerepet játszó szakmai tényezők kölcsönösségét vizsgáltam meg. Az eredmények azt mutatták ki, hogy egyrészt valóban a szerveződő fiatal-nevelő kapcsolatnak fontos összetevőjét képezik a szakmai vonatkozások, másrészt ezek a szakmai összetevők kölcsönösen is meghatározzák a kapcsolatot.

A disszertációban tehát bemutattam a korai kötődélméletet, és a szociális fejlődés szocializációs színterekkel változó legfontosabb jellemzőinek kötődélméleti vonatkozásait. Ehhez kapcsolódóan sor került az intrauterin kötődés értelmezésére, Bowlby, Ainsworth kötődélméletének és további kötődéskutatások eredményeinek a felsorolására, a

kötődésrendszer jellemzésére, a családon belüli kötődések és a nevelési-oktatási intézményekhez kapcsolódó kötődési vonatkozások rendszerezésére.

Röviden érintettem a kötődési viselkedési zavar jelenségét és a kötődések pedagógiai konzekvenciáit. Emellett hangsúlyosabban értelmeztem a gyermekvédelmi ellátásba került serdülőkorú fiatalok kötődésrendszerének alakulásában megtalálható fontosabb ismérveket, jellemzőket, valamint az átmeneti ideig tartó nevelő-fiatal között szövődő helyettesítő kapcsolat összetevőit.

Az elvégzett empirikus kutatás az utóbbi problémakör vizsgálatát célozta meg, ahol szakirodalmi adatokat figyelembe véve, és gyakorlati tapasztalataimra támaszkodva, illetve egy elővizsgálat eredményeit beépítve került sor a kérdőíves vizsgálatra. Az eredmények a hipotézisvizsgálatok következtetései alapján részletezik a gyermekotthonokban és lakásotthonokban élő serdülőkorú fiatalok kötődésrendszerének jellemzőit, valamint a fiatal-nevelő kötődés tartalmi összetevőit.

Hivatkozott irodalom:

- Adler, A. (1990): Emberismeret. Göncöl Kiadó, Bp.
- Ainsworth, M. D. S. - Blehar, M. C. - Waters, E. - Wall, S. (1978): Patterns of attachment. A psychological study of strange situation. Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Ainsworth, M. D. S. (1985): Attachments across the lifespan. In: Bulletin of the New York Academy of Medicine, 61. 792-812.
- Bartholomew, K. - Horowitz, L. (1991): Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. In: Journal of Personality and Social Psychology, 61. 226-244.
- Bettelheim, B. (1994): Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről. Gondolat Kiadó, Bp.
- Blumenfeldné M. J. - Volentics A. (1992): Nevelőotthoni nevelés I. Tankönyvkiadó, Bp.
- Bowlby, J. (1969/1982): Attachment and Loss I. Attachment. Basic Books, New York.
- Bowlby, J. (1973): Attachment and Loss II. Separation. Anxiety and Anger. Basic Books, New York.
- Bowlby, J. (1980): Attachment and Loss III. Loss. Sadness and Depression. Basic Books, New York.
- Bretherton, K. - Munholland, K.A. (1999): Internal working models in attachment. In: Cassidy, J. - Shaver, P.R. (eds.): Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications. Guilford, New York, 89-114.
- Büki P. (2009): A gyermek védelme. A gyermekvédelem elméleti alapvetése. PONT Kiadó, Bp.
- Cassidy, J. - Shaver, P.R. (1999): Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications. Guilford, New York.
- Cicchetti, D. - Cummings, E.M. - Greenberg, M.T. - Marvin, R.S. (1990): An organizational perspective on attachment beyond infancy. In: Cicchetti-Greenberg-Cummings : Attachment in the Preschool Years. Theory, Research, and Intervention. University of Chicago Press, Chicago, 3-49.
- C. Molnár E. (1996): A születés előtti élet és a terhesség pszichológiája. In: C. Molnár E.: Az anyaság pszichológiája, Akadémiai Kiadó, Bp. 55-83.
- Cole, M. - Cole, S. R. (2003): Fejlődépszichológia. Osiris Kiadó, Bp.
- Crowell, J. A. - Treboux, D. (1995): A Review of adult attachment measures: Implications for theory and research. In: Social Development, 4. 294-327.
- Domszky A. (1994): Bevezető gondolatok a gyermekvédelem értelmezéséhez. In: Csóka L. - Domszky A. - Hazai V. - Herczog M.: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. PONT Kiadó, Solymár. 9-18.
- Domszky A. (1999): Módszertani levél: A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről. Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet, Bp.
- Domszky A. (2006): Gondolatkísérlet egy intellektuális gyermekvédelem-elmélet megalapozásához. In: Fejlesztő Pedagógia 2006/1. 5-10.
- Dunn, J. (1990): Testvérek. Gondolat Kiadó, Bp.
- Erikson, E.H. (2002): Gyermekkor és társadalom. Osiris Kiadó, Bp.
- Fonagy, P. - Steele, H. - Steele, M. (1991): Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age. Child Development, 62. 891-905.

- Fonagy, P. - Target, M. (2005): Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében. Gondolat Kiadó, Bp.
- Furman, W.(1989): The Development of Children's Social Networks. In: Deborah Belle (ed): Children's Social Networks and Social Supports. John Wiley & Sons, Inc. 151-173.
- Gervai J. (1997): A korai kötődés jelentősége a gyermek fejlődésében. In: Hidas Gy.: A megtermékenyítéstől a társadalomig. Dinasztia Kiadó, Bp. 29-38.
- Gottesmann, D. (1991): Nevelőotthonok 22 országban. IN: Blumenfeldné Mikola J. - Volentics A. (1994): Pszichopedagógia, Nevelőotthoni nevelés 2. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 74-79.
- Gyermekvédelmi Statisztikai Tájékoztató 2007. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Szociális és Munkaügyi Minisztérium. Bp., 2009.
- Hazan, C. - Shaver, P.R. (1987): Romantic love conceptualized as an attachment process. Journal of Personality and Social Psychology, 52. 2. 511-524.
- Herczog M. (1997): A gyermekvédelem dilemmái. PONT Kiadó, Bp.
- Herczog M. (2001): Gyermekvédelmi kézikönyv. KJK-KERSZÖV Kiadó, Bp.
- Hidas Gy. - Raffai J. - Vollner J. (2002): Lelki köldökzsinór. Beszélgetek a kisbabámmal. Válasz Könyvkiadó, Bp.
- Inántsý-P. J. - Máth J. (2004): A szülőkhez való kötődés és az óvodai társas kapcsolatok. In: Magyar Pszichológiai Szemle, 2004/2. 215-229.
- Inántsý-P. J. (2010): Megosztás és társas kapcsolatok gyermekkorban. In: Magyar Pszichológiai Szemle, 2010/1. 85-102.
- Jacobsen, T. - Hoffman, V. (1997): Children's Attachment Representations: Longitudinal Relations to School Behavior and Academic Competency in Middle Childhood and Adolescence. In: Developmental Psychology, 4. 703-710.
- Larose, S. - Bernier, A. - Tarabulsy, G. M. (2005): Attachment State of Mind, Learning Dispositions, and Academic Performance During the College Transition. In: Developmental Psychology, 1. 280-289.
- Maccoby, E. - Martin, J. (1983): Socialisation in the context of the family: parent-child interaction. In: Mussen, P.H.: Handbook of child psychology. Vol.4. New York, 1-103.
- Main, M. - Solomon, J. (1986): Discovery of a disorganized/disoriented attachment pattern. In: Brazelton, M.W. (ed.): Affective development in infancy. Norwood, NJ, Ablex, 95-124.
- Major Zs. B. - Mészáros K. (2007): "Fotel vagy karfa" Gyakorlat- és eszközközpontú nevelésmódszertani kézikönyv gyermekvédelemben, gyerek- és lakásotthonokban dolgozók számára. FORRÁS KLUB Tudományos Informatikai és Média Fórum Közhasznú Egyesület, Szeged.
- Molnár P.- Nagy E. (1997): A veleszületett szocialitás jelenségéről. In: Hidas Gy.: A megtermékenyítéstől a társadalomig. Dinasztia Kiadó, Bp. 23-28.
- Mönks, F. J. - Knoers, A. M. R.(1998): Fejlődéslélektan. FITT IMAGE - Ego School, Szentendre.
- Nagy J. (2000): XXI. század és nevelés. Osiris Kiadó, Bp.
- N. Kollár K. - Szabó É. (szerk.) (2004): Pszichológia pedagógusoknak. Osiris Kiadó, Bp.
- Ranschburg J. (2003): Az én és a másik. OKKER Kiadó, Bp.
- Raffai J. (2000): Megfogantam, tehát vagyok. Párbeszéd a babával az anyaméhben. Press Publica Kiadó, Bp.

- Rogers, C. R. (1983): A személyes kapcsolat, mint a tanulás serkentője. In: Balogh L. - Tóth L. (szerk.) (2000): Fejezetek a pedagógiai pszichológia köréből II. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 223-236.
- Rutter, M (1989): Attachment és társas kapcsolatok fejlődése. In: Pszichológia, 1989/3. 407-435.
- Ryche, D. S. - Salganik, L. H. (eds.) (2001): Defining and Selecting Key Competencies. Hogrefe-Hubert Publishers.
- Smith, E. R. - Mackie, D. M. (2004): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Bp.
- Stern, D. N. (2006): Anya születik. Animula Kiadó, Bp.
- Stocker A. - Hargitai R. (2007): Az anya-magzat kötődés narratív pszichológiai vizsgálata. In: Pszichológia 2007/3. 239-259.
- Szöllösi G. (1996): Az Európa Tanács ajánlásai a gyermekeknek nyújtott helyettesítő gondozásról. In: Család, gyermek, ifjúság, 1996/1. 12-15.
- Tájékoztató A család, gyerek- és ifjúságvédelemről 2002. év. Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, Gyermek és Ifjúságvédelmi Főosztály. Bp., 2003.
- Trencsényi L. (1988): Pedagógusszerepek az általános iskolában. Akadémiai Kiadó, Bp.
- Urbán R. (1996): Felnőttkötődés és intim kapcsolatok. In: Magyar Pszichológiai Szemle, 1996/ 4-6. 347-361.
- Vajda Zs. (1999): A gyermek pszichológiai fejlődése. Helikon Kiadó, Bp.
- Vajda Zs.(2002): A társas kapcsolatok és viselkedés fejlődése kisiskolás kortól serdülőkorig. In: Mészáros Aranka (szerk.): Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága. ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 147-163.
- Vajda Zs. - Kósa É. (2005): Neveléslélektan. Osiris Kiadó, Bp.
- Veczkó J. (2007): Gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai nézőpontból. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- Vekerdy T. (2001): Gyerekek, óvodák, iskolák. Saxum Kft.
- Vikár Gy. (1999): Az ifjúkor válságai. Animula Kiadó, Bp.
- Winnicott, D.W. (2004): A kapcsolatban bontakozó lélek. Válogatott tanulmányok. Szerkesztette: Péley B. Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Zajonc, R. (2003): Érzelmek a társas kapcsolatokban és megismerésben. Osiris Kiadó, Bp.
- Zilberstein, K. (2006): Clarifying Core Characteristics of Attachment Disorders: A Review of Current Research and Theory. In: American Journal of Orthopsychiatry, Vol. 76.(1) 55-64.
- Zsolnai A. (1987): A gyermekkori kötődések vizsgálatának egy lehetséges eszköze. Acta Univ. Szeg. de A. J. nom Sectio Paed. et Psych. No. 29. Szeged, 165-180.
- Zsolnai A. (1989): A gyermekkori kötődések vizsgálatának lehetőségei. Pedagógiai Szemle, 1989/ 5. 430-437.
- Zsolnai A. (1998): A szociális kompetencia fejlettsége serdülőkorban. In: Magyar Pedagógia 1998/3. 187-210.
- Zsolnai A.(2001): Kötődés és nevelés. Eötvös József Könyvkiadó, Bp.

- Zsubrits A. (2011): A bentlakásos gyermekvédelmi ellátásban részesülő fiatalok nevelőjükkel kialakított kapcsolatának kötődési sajátosságai. V. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia, Kaposvár.

Saját publikációs jegyzék:

Konferencia-részvételek:

Változások az integrált nevelés-oktatás területén.

Tudomány Napja Konferencia NyME BEPF, Sopron, 2003. november.

Rendszeres részvétel a Regionális Iskolapszichológiai Nemzetközi Műhelykonferenciákon.
(„CERNET/EdQ” – regionális oktatási együttműködés 2004/2005.) Győr MPI, Sopron-Győr- Bécs-
Brüno-Pozsony. 2004. augusztus – 2005. július.

Támogatta: EU Magyarország – Ausztria Phare CBC Program 2002.

Az óvodapedagógus személyiségének hatása a korai társas kapcsolatok alakulására. Óvodapedagógiai Konferencia. NyME BEPFK, Sopron, 2005. május 27.

A kisiskoláskorú gyerekek szociális kompetenciájának fejlődését befolyásoló hatások.

Kultúra és képzés. A Veszprémi Akadémiai Bizottság Pedagógiai Tagozatának Nemzetközi Tudományos Ülése. NyME BEPFK, Sopron, 2005. június 28.

Agresszív megnyilvánulások a gyerekközösségben.

Óvodapedagógusok Konferenciája és a Körlánc Egyesület XV. Országos Konferenciája. Kecskemét, 2006. június 22.

Bántalmazás a nevelési-oktatási intézményekben.

IX. Apáczai Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia. Győr, 2006. október 12-14.

A művészi alkotó folyamat szerzői narratívái.

Magyar Tudomány Napja Konferencia: Ember és művészet. NyME BEPK, Sopron, 2006. november 7.

Gyermekotthonban élő fiatalok személyes kötődésrendszerének jellemzése.

Apáczai-napok, Értékkörzés és értékteremtés. Nemzetközi Tudományos Konferencia, Győr, 2007. október 18-20.

Factors affecting the global social networks of children in children's homes.

International Conference for Theory and Practice in Education: Current Issues in Education, Fürstenfeld, Austria. 2008. május 23.

A pszichológia alkalmazott területei.

Pszichológia Napja Tudományos Konferencia, NYME BEPK, Sopron, 2009. március 9.

A gyermekvédelmi intézményekben nevelkedő fiatalok személyes kapcsolatrendszerének vizsgálata.

Tudomány és társadalom a Kárpát-medencében. Tudományos Konferencia. NYME BPK, Sopron, 2010. november 10.

A bentlakásos gyermekvédelmi ellátásban részesülő fiatalok nevelőjükkal kialakított kapcsolatának kötődési sajátosságai.

V. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia „Nevelés és társadalom: Hagyomány és megújulás”. KE PK, Kaposvár, 2011. március 25.

Publikációk:

Zsubrits A. (2004): *Változások az integrált nevelés-oktatás területén.* In: Szála E. (szerk.): Tudomány Napja 2003. Edutech Kiadó, Sopron, 256-267.

Zsubrits A. (2005): *Az óvodáskor társas kapcsolatai.* In: Hogyan Tovább. 2005/2. Győr, 21-23.

Zsubrits A. (2005): *A társas kapcsolatok alakulása kisiskoláskorban.* In: Iskolapszichológusok az intézményi nevelés szolgálatában. Tanulmányok, nevelési segédanyagok. Győr, 2005. 20-23. „EdQ” – regionális oktatási együttműködés – 2004/2005.

A tanulmány megjelenését támogatta: EU Magyarország – Ausztria Phare CBC Program 2002.

Zsubrits A. (2005): *Művészi alkotó folyamat és megváltozott tudatállapot.* In: Várhely. 2005/3. EDUTECH Kiadó, Sopron. 59-69.

Zsubrits A. (2006): *A tanulói kompetenciafejlesztés célterületei*. In: Ollé J. - Perjés I. (szerk.) (2006): *A katedra árnyékában. A tanárjelöltek kulcskompetenciáinak dimenziói egy empirikus vizsgálat tükrében*. Aula Kiadó Kft., Bp. 170-184.

Zsubrits A. (2007): *A gyermekkori kötődések motívumai*. In: Új Pedagógiai Szemle, 2007/ 7-8. 16-23.

Zsubrits A. (2007). *Bántalmazás a nevelési-oktatási intézményekben*. In: Lőrincz I. (szerk.): *Apáczai-napok 2006 Tanulmánykötet I*. Győr, 122-130.

Zsubrits, A. – Szikra, A. (2008): *Global attachment networks of young people living in children's homes*. In: *Practice and Theory in Systems of Education*, 2008. Vol.3. 35-44.

Zsubrits A. (2008): *Gyermekotthonban élő fiatalok személyes kötődései*. In: Lőrincz I.(szerk.): *Apáczai-napok 2007. Értékkörzés és értékteremtés*. Tanulmánykötet. Győr, 164-173.

Zsubrits A. (2011): *A gyermekkor kötődései. Nevelés-pszichológiai jegyzet*. Sopron, Benedek Könyvek, NyME. Megjelenés alatt.

Zsubrits A.: *A gyermekotthonokban nevelkedő fiatalok nevelőjükhöz fűződő kapcsolatának kötődési jellemzői egy empirikus kutatás eredménye alapján*. *Család, Gyermek, Ifjúság*. Megjelenése folyamatban.

Zsubrits A.: *A helyettesítő kapcsolat jelentősége a gyermekotthoni nevelő és nevelt személyközi viszonyának értelmezésében*. *Magyar Pszichológiai Szemle*. Lektorálás alatt

Zsubrits A.: *Az érem két oldala: Gyermekvédelmi átmeneti ellátásban részesülő fiatalok és nevelőik kapcsolatának összetevői saját nézőpontjukból*. In: *Új Pedagógiai Szemle*. Megjelentetése folyamatban